MAKTABGAÇA TA'LIMDA BOLA TAŞABBUSKORLIGINI RIVOJLANTIRIŞNING ŞAXSGA YÖNALTIRILGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI

Xolboboyeva Shoxsanam Shomurod qizi
Nizomiy Ganjaviy nomidagi O‘zbekiston
milliy pedagogika universiteti,
Ta’lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi
(maktabgacha ta’lim) 1-bosqich magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.24483709

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar tashabbuskorligini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari, shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalarning didaktik imkoniyatlari hamda ularni ta’lim-tarbiya jarayoniga integratsiyalash mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda bolaning individual qobiliyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari va yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda mustaqil fikrlash, tanlov qilish, ijodiy faoliyat ko‘rsatish, muammoli vaziyatlarga yechim topish hamda ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etish ko‘nikmalarini shakllantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, konstruktivistik yondashuv, o‘yin texnologiyalari, loyihaviy faoliyat, muammoli ta’lim va rivojlantiruvchi muhitning bola tashabbuskorligiga ta’siri ilmiy-nazariy jihatdan asoslanadi. Shuningdek, tashabbuskorlikning motivatsion, kognitiv, faoliyatli, kommunikativ va refleksiv komponentlari ajratilib, ularni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik model hamda baholash mezonlari taklif etiladi. Maqolada shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalarni tizimli qo‘llash maktabgacha yoshdagi bolalarning mustaqilligi, ijodkorligi, ijtimoiy faolligi va o‘ziga ishonchini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoit yaratishi nazariy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, pedagogik texnologiyalar, ijodiy fikrlash, rivojlantiruvchi muhit, o‘yin texnologiyalari, pedagogik hamkorlik, individual yondashuv, ijtimoiy faollik.

Аннотация. В данной научной статье анализируются теоретико-методологические основы развития детской инициативы в дошкольных образовательных организациях, дидактические возможности личностно-ориентированных педагогических технологий и механизмы их интеграции в образовательный процесс. Особое внимание уделяется вопросам формирования навыков самостоятельного мышления, выбора, творческой деятельности, поиска решений проблемных ситуаций и активного участия в социальных отношениях с учетом индивидуальных способностей, интересов, потребностей и возрастных особенностей ребенка. Научно и теоретически обосновывается влияние личностно-ориентированного образования, конструктивистского подхода, игровых технологий, проектной деятельности, проблемно-ориентированного обучения и развивающей среды на детскую инициативу. Также выделяются мотивационная, познавательная, активная, коммуникативная и рефлексивная составляющие инициативы, и предлагается педагогическая модель и критерии оценки, направленные

на их развитие. В статье теоретически обосновывается тот факт, что систематическое использование личностно-ориентированных педагогических технологий создает благоприятные условия для развития самостоятельности, творчества, социальной активности и уверенности в себе у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: дошкольное образование, личностно-ориентированное образование, педагогические технологии, творческое мышление, развивающая среда, игровые технологии, педагогическое сотрудничество, индивидуальный подход, социальная активность.

Abstract. This scientific article analyzes the theoretical and methodological foundations for developing children's initiative in preschool educational organizations, the didactic potential of person-centered pedagogical technologies, and the mechanisms for integrating them into the educational process. The research focuses specifically on fostering skills such as independent thinking, making choices, engaging in creative activities, finding solutions to problematic situations, and participating actively in social interactions—all while taking into account a child’s individual abilities, interests, needs, and age-related characteristics. The study provides a theoretical basis for the impact of person-centered education, the constructivist approach, play-based technologies, project-based activities, problem-based learning, and a developmental environment on children's initiative. Furthermore, the motivational, cognitive, operational (activity-based), communicative, and reflective components of initiative are identified, and a pedagogical model—along with corresponding assessment criteria—is proposed to facilitate their development. The article provides a theoretical basis for how the systematic application of person-centered pedagogical technologies creates favorable conditions for developing the independence, creativity, social engagement, and self-confidence of preschool-age children.

Key words: preschool education, person-centered education, pedagogical technologies, creative thinking, developmental environment, play-based technologies, pedagogical collaboration, individual approach, social engagement.

Kirish. Zamonaviy maktabgacha ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri bolani faqat tayyor bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘zlashtiruvchi shaxs sifatida emas, balki mustaqil fikrlaydigan, o‘z qiziqishlarini namoyon eta oladigan, tashabbus ko‘rsatadigan va faoliyat natijalariga mas’uliyat bilan yondashadigan ijtimoiy subyekt sifatida rivojlantirishdan iboratdir. Bunday yondashuv maktabgacha ta’limning mazmuni, metodlari va tashkiliy shakllarini qayta ko‘rib chiqishni, bolalarning individual imkoniyatlariga mos pedagogik texnologiyalarni qo‘llashni taqozo etadi. Maktabgacha yosh davri bolaning bilish faolligi, hissiy-irodaviy sifatlari, ijodiy qobiliyatlari va ijtimoiy munosabatlari jadal shakllanadigan muhim rivojlanish bosqichidir. Aynan ushbu davrda bola atrof-muhitni mustaqil o‘rganishga intiladi, savollar beradi, yangi faoliyat turlarini sinab ko‘radi, o‘z xohish-istaklarini ifodalaydi hamda tengdoshlari bilan hamkorlikda turli vazifalarni bajarishga harakat qiladi. Ushbu tabiiy faollikni pedagogik jihatdan to‘g‘ri yo‘naltirish bolaning tashabbuskorligini rivojlantirish uchun muhim omil hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’limni rivojlantirish, uning sifatini oshirish hamda bolalarning har tomonlama kamol topishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish davlat ta’lim siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Jumladan, O‘zbekiston

Respublikasining 2019-yil 16-dekabrdagi O‘RQ-595-sonli «Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida»gi Qonunida maktabgacha ta’lim va tarbiyaning huquqiy asoslari mustahkamlangan [1]. Shuningdek, maktabgacha ta’limning davlat ta’lim standartlari va «Ilk qadam» davlat o‘quv dasturida bolaning individual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, uning mustaqil faoliyati, ijodkorligi va ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirishga alohida ahamiyat qaratiladi [2; 3]. Biroq maktabgacha ta’lim amaliyotida bolalar tashabbuskorligini rivojlantirishga to‘sqinlik qilishi mumkin bo‘lgan ayrim pedagogik muammolar mavjud. Jumladan, mashg‘ulotlarda tarbiyachi faoliyatining ustunligi, barcha bolalardan bir xil natija talab qilinishi, mustaqil tanlov imkoniyatlarining cheklanishi va bolalar tomonidan ilgari surilgan g‘oyalarni yetarlicha qo‘llab-quvvatlamaslik tashabbuskorlik rivojlanishini susaytirishi mumkin. Shu sababli shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalar asosida bolalarning individual tashabbuslarini rag‘batlantirish, mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatlarini kengaytirish hamda ta’lim jarayonida subyekt-subyekt munosabatlarini shakllantirish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi maktabgacha ta’limda bola tashabbuskorligini rivojlantirishning shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalarini nazariy jihatdan asoslash, ularning didaktik imkoniyatlarini aniqlash va amaliyotga tatbiq etishga yo‘naltirilgan pedagogik modelni ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilarni qamrab oladi: Bola tashabbuskorligi tushunchasining pedagogik-psixologik mohiyatini aniqlash. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalarining nazariy asoslarini tahlil qilish. Tashabbuskorlikni rivojlantirishga ta’sir etuvchi pedagogik shart-sharoitlarni tizimlashtirish. Maktabgacha ta’limda qo‘llash mumkin bo‘lgan innovatsion pedagogik texnologiyalarni tavsiflash. Bola tashabbuskorligini rivojlantirishning pedagogik modeli va baholash mezonlarini taklif etish.

Adabiyotlar tahlili. Maktabgacha yoshdagi bolalarning tashabbuskorligini rivojlantirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida shaxs faolligi, mustaqillik, motivatsiya, ijodkorlik va ijtimoiy rivojlanish bilan bog‘liq holda o‘rganilgan. L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, bolaning psixik rivojlanishi ijtimoiy munosabatlar va faoliyat jarayonida shakllanadi. Olim tomonidan ishlab chiqilgan yaqin rivojlanish zonasi konsepsiyasi pedagogik qo‘llab-quvvatlash bolaning mavjud imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilishini tushuntiradi [4]. Mazkur nazariya bolalar tashabbuskorligini rivojlantirishda tarbiyachining yordam beruvchi va yo‘naltiruvchi rolini asoslash uchun muhimdir. J. Piaje bolaning intellektual rivojlanishini faol bilish jarayoni bilan bog‘lagan. Uning konstruktivistik qarashlariga ko‘ra, bola atrof-muhit bilan o‘zaro ta’sirga kirishish, predmetlarni o‘rganish va tajriba orttirish orqali bilimlarni shakllantiradi [5]. Ushbu yondashuv bolaga mustaqil izlanish, tajriba o‘tkazish va yangi yechimlarni topish imkoniyatini yaratish zarurligini ko‘rsatadi. M. Montessori tomonidan ishlab chiqilgan pedagogik tizimda bolaning erkin tanlovi, mustaqil faoliyati va maxsus tayyorlangan rivojlantiruvchi muhit asosiy o‘rin egallaydi. Montessori yondashuvida pedagog bolaning tabiiy qiziqishlarini kuzatadi, unga mos materiallarni taklif etadi va mustaqil faoliyat uchun sharoit yaratadi [6]. Bu tamoyillar tashabbuskorlikni shakllantirishning muhim metodik asoslaridan biri hisoblanadi. E. Eriksonning psixosotsial rivojlanish nazariyasida maktabgacha yosh davri tashabbuskorlik va aybdorlik hissi o‘rtasidagi rivojlanish ziddiyati bilan tavsiflanadi. Olimning fikricha, bolaning mustaqil faoliyat

boshlashga bo‘lgan intilishini qo‘llab-quvvatlash unda tashabbuskorlik hissining rivojlanishiga yordam beradi [7].

O‘zbek pedagogik tafakkurida Abdulla Avloniy tarbiya jarayonida bolaning axloqiy, aqliy va ijtimoiy kamolotiga alohida e’tibor qaratgan. Uning «Turkiy guliston yoxud axloq» asarida tarbiyaning shaxs shakllanishidagi ahamiyati keng yoritilgan. N. Azizxo‘jayeva tomonidan ishlab chiqilgan pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahoratga oid nazariy-metodik qarashlar ta’lim jarayonini shaxs faolligi, pedagogik hamkorlik va innovatsion metodlar asosida tashkil etish masalalarini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Tahlil qilingan ilmiy manbalar bola tashabbuskorligi individual qobiliyatlar bilangina belgilanmasligini, balki pedagogik muhit, kattalar bilan munosabat, faoliyat erkinligi va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash bilan uzviy bog‘liq ekanini ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalari

Bola tashabbuskorligining pedagogik mohiyati va tarkibiy tuzilishi

Bola tashabbuskorligi — bu maktabgacha yoshdagi bolaning o‘z qiziqishlari, ehtiyojlari va imkoniyatlari asosida faoliyatni mustaqil boshlashi, yangi g‘oyalarni taklif etishi, tanlov qilishi va maqsadga erishish uchun harakatlarni amalga oshirishida namoyon bo‘ladigan integrativ shaxsiy sifatdir. Tashabbuskorlikni faqat bolaning faolligi bilan tenglashtirish to‘g‘ri emas. Faollik bolaning biror faoliyatda ishtirok etishini bildirsa, tashabbuskorlik faoliyatni boshlash, uning yo‘nalishini belgilash yoki yangi yechim taklif etish kabi mustaqil harakatlarni ham o‘z ichiga oladi. Masalan, tarbiyachi topshirig‘iga binoan rasm chizayotgan bola faoliyatda ishtirok etadi. Biroq bola rasm mavzusini mustaqil tanlasa, kompozitsiyani o‘zi rejalashtirsa va yangi tasviriy yechim taklif etsa, bu tashabbuskorlikning namoyon bo‘lishi sifatida baholanishi mumkin. Bola tashabbuskorligining tarkibiy komponentlari quyidagi jadvalda umumlashtirilgan.

Komponent	Mazmuni	Kuzatiladigan xatti-harakat
Motivatsion	Faoliyatga qiziqish va ichki intilish	O‘z xohishi bilan mashg‘ulot boshlaydi
Kognitiv	Mustaqil fikrlash va g‘oya yaratish	Savol beradi, yangi yechim taklif qiladi
Faoliyatli	Mustaqil harakat va tanlov	Material yoki faoliyat turini tanlaydi
Kommunikativ	Ijtimoiy tashabbus va hamkorlik	Tengdoshlariga taklif bildiradi
Refleksiv	O‘z faoliyatini anglash	Natijasini tushuntiradi va baholaydi

1-jadval. Bola tashabbuskorligining tarkibiy komponentlari va indikatorlari. Mualliflik konseptual ishlanmasi.

Mazkur komponentlar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, birining rivojlanishi boshqalarining shakllanishiga ham ta’sir qilishi mumkin.

Shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalarning didaktik imkoniyatlari**.** Shaxsga yo‘naltirilgan ta’limning asosiy xususiyati bolaning individual imkoniyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari va rivojlanish sur’atlarini pedagogik jarayonning markaziga qo‘yishdan iborat. Bunday yondashuvda tarbiyachi bilimlarni tayyor shaklda yetkazib beruvchi yagona manba emas, balki bolaga mustaqil izlanish va faoliyatni tashkil etishda yordam beruvchi pedagogik hamkor sifatida ishtirok etadi. Maktabgacha ta’limda tashabbuskorlikni rivojlantirish uchun quyidagi pedagogik texnologiyalar muhim didaktik imkoniyatlarga ega.

Pedagogik texnologiya	Qo‘llash shakli	Kutiladigan rivojlantiruvchi imkoniyat
Montessori texnologiyasi	Erkin tanlov va mustaqil faoliyat	Mustaqillik, o‘zini boshqarish
Reggio Emilia yondashuvi	Ijodiy loyihalar va tadqiqot	G‘oya ilgari surish, ijodkorlik
Muammoli ta’lim	Hayotiy muammolarni hal qilish	Mustaqil fikrlash, qaror qabul qilish
O‘yin texnologiyalari	Rolli va konstruktiv o‘yinlar	Ijtimoiy faollik, tashabbus
STEAM yondashuvi	Tajriba, loyihalash, konstruktorlik	Izlanish, yangilik yaratish
Loyihaviy faoliyat	Kichik guruh loyihalari	Rejalashtirish, hamkorlik
Individual ta’lim trayektoriyasi	Qiziqishga mos topshiriqlar	Shaxsiy qobiliyatlarni namoyon qilish

2-jadval. Shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalarning tashabbuskorlikni rivojlantirish imkoniyatlari.

Ushbu texnologiyalarni tanlashda bolaning yoshi, individual rivojlanish darajasi, mavjud resurslar va ta’lim muhitining xususiyatlari hisobga olinishi lozim.

Tashabbuskorlikni rivojlantirishga qaratilgan amaliy pedagogik metodlar. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida shaxsga yo‘naltirilgan texnologiyalarni samarali qo‘llash uchun bolalarning kundalik faoliyatiga mos, qiziqarli va amaliy topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

«Men tanlayman» metodi. Tarbiyachi bolalarga bir nechta faoliyat markazini taklif etadi: rasm chizish, konstruktor yig‘ish, tabiatni kuzatish yoki ertak sahnalashtirish. Bola o‘z qiziqishiga mos faoliyatni mustaqil tanlaydi va uni bajarish tartibini belgilashda ishtirok etadi. Metod mustaqil tanlov qilish va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan.

«Kichik ixtirochilar» metodi. Bolalarga oddiy qurilish materiallari, qog‘oz, karton, konstruktor va boshqa xavfsiz vositalar taqdim etiladi. Ulardan ma’lum bir muammoni hal qiluvchi buyum yoki model yaratish taklif qilinadi. Masalan, «O‘yinchoqlarni qanday qulay saqlash mumkin?» mavzusida bolalar o‘z g‘oyalarini ishlab chiqadilar.

«Savollar daraxti» metodi. Bolalar o‘zlarini qiziqtirgan savollarni bildiradilar. Tarbiyachi savollarni yozib boradi yoki tasviriy belgilar bilan ifodalaydi. Keyinchalik bolalar ushbu savollarga tajriba, kuzatuv va suhbat orqali javob izlaydilar.

«Mening loyiham» metodi. Bola o‘z qiziqishiga mos kichik loyiha tanlaydi. Masalan, «Mening bog‘im», «Orzuyimdagi uy» yoki «Hayvonlarga yordam beramiz» kabi mavzularda ijodiy faoliyat olib boradi. Jarayon davomida bola rejalashtirish, material tanlash, vazifani bajarish va natijani taqdim etishda ishtirok etadi.

«Men qanday uddaladim?» refleksiv metodi. Faoliyat yakunida tarbiyachi bolaga «Nimani o‘zing bajarding?», «Qaysi g‘oyang senga ko‘proq yoqdi?», «Keyingi safar nimani boshqacha qilmoqchisan?» kabi savollar beradi. Ushbu savollar bolaning o‘z faoliyatini anglashiga yordam beradi.

Bola tashabbuskorligini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari. Shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalarning samarali amalga oshirilishi muayyan pedagogik shart-sharoitlarning mavjudligiga bog‘liq.

Birinchi shart — psixologik xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi muhitni yaratish. Bola o‘z fikrini bildirishdan, savol berishdan yoki yangi faoliyatni sinab ko‘rishdan qo‘rqmasligi kerak. Tarbiyachining xatolarga nisbatan konstruktiv munosabati tashabbuskorlikni qo‘llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega.

Ikkinchi shart — mustaqil tanlov imkoniyatlarini kengaytirish. Bolalarga faoliyat turi, material, sherik yoki bajarish usulini tanlash imkoniyati berilishi ularning avtonomiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Uchinchi shart — rivojlantiruvchi predmetli-fazoviy muhitni tashkil etish. Ta’lim muhitida bolalar mustaqil foydalanishi mumkin bo‘lgan xavfsiz, yoshiga mos va xilma-xil materiallar mavjud bo‘lishi lozim.

To‘rtinchi shart — tarbiyachi va bola o‘rtasida subyekt-subyekt munosabatlarini shakllantirish. Bunday munosabatlarda bolaning fikri qadrlanadi, uning ehtiyojlari inobatga olinadi va pedagogik faoliyat o‘zaro hurmat asosida tashkil etiladi.

Beshinchi shart — oila va maktabgacha ta’lim tashkiloti hamkorligini mustahkamlash. Ota-onalarning bolaga mustaqil vazifalar berishi, uning fikrini tinglashi va tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashi ta’lim tashkilotidagi pedagogik ishlarning izchilligini ta’minlashi mumkin.

Bola tashabbuskorligining rivojlanganlik darajalarini baholash. Bola tashabbuskorligini pedagogik kuzatuv asosida baholash uchun motivatsion, kognitiv, faoliyatli, kommunikativ va refleksiv mezonlardan foydalanish taklif etiladi.

Mezon	Yuqori daraja	O‘rta daraja	Boshlang‘ich daraja
Motivatsion	Faoliyatni o‘zi boshlaydi	Rag‘bat bilan boshlaydi	Muntazam ko‘mak talab etadi
Kognitiv	Mustaqil g‘oyalar taklif qiladi	Yo‘naltirish bilan taklif qiladi	G‘oya bildirishda qiynaladi
Faoliyatli	Mustaqil tanlov va harakat qiladi	Qisman yordam oladi	Ko‘p hollarda yordamga tayanadi
Kommunikativ	Takliflarini erkin ifodalaydi	Ayrim vaziyatlarda ifodalaydi	Fikr bildirishda qo‘llab-quvvatlashga muhtoj
Refleksiv	O‘z faoliyatini izohlay oladi	Savollar yordamida izohlaydi	Natijani tushuntirishda qiynaladi

3-jadval. Bola tashabbuskorligining rivojlanganlik darajalarini baholash mezonlari.

Mazkur mezonlar bolalarni bir-biri bilan solishtirish yoki ularga qat’iy yorliq qo‘yish uchun emas, balki har bir bolaning individual rivojlanish dinamikasini kuzatish uchun qo‘llanishi lozim. Baholash jarayonida bir martalik kuzatuv bilan cheklanmasdan, turli faoliyatlar va vaziyatlarda bolaning xatti-harakatlarini muntazam qayd etish tavsiya etiladi.

Muhokama. Tadqiqot davomida amalga oshirilgan nazariy tahlil shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalar bola tashabbuskorligini rivojlantirish uchun muhim didaktik imkoniyatlarga ega ekanini asoslashga imkon berdi. Mazkur yondashuvning asosiy ustunligi bolaning individual imkoniyatlarini pedagogik faoliyatning boshlang‘ich nuqtasi sifatida qabul qilishidadir. An’anaviy, qat’iy boshqariladigan mashg‘ulotlarda bola ko‘proq tarbiyachi ko‘rsatmalarini bajarishga yo‘naltirilishi mumkin. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvda esa bola faoliyatni tanlash, rejalashtirish va natijani baholashda faol ishtirok etadi. Montessori

pedagogikasidagi erkin tanlov va tayyorlangan muhit tamoyillari bolalarning mustaqil faoliyatini qo‘llab-quvvatlash uchun metodik asos yaratadi. Reggio Emilia yondashuvidagi loyihaviy va ijodiy faoliyat esa bolalarning yangi g‘oyalarni ilgari surishi hamda ularni turli shakllarda ifodalashiga imkon beradi. Deci va Ryanning o‘zini o‘zi belgilash nazariyasi nuqtayi nazaridan qaralganda, bolaning tashabbuskorligi avtonomiya, kompetentlik va ijtimoiy aloqadorlik ehtiyojlari qondiriladigan muhitda rivojlanishi mumkin. Shu bois pedagogik jarayonda mustaqil tanlov imkoniyatlarini yaratish bilan bir qatorda, bolaning muvaffaqiyatini e’tirof etish va uning tengdoshlari bilan ijobiy munosabatlarini qo‘llab-quvvatlash zarur. Biroq shaxsga yo‘naltirilgan ta’limni bolaga cheklanmagan erkinlik berish sifatida tushunish maqsadga muvofiq emas. Maktabgacha yoshdagi bolalar faoliyatida xavfsizlik, yoshga mos chegaralar, izchil pedagogik qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy qoidalarga amal qilish muhim o‘rin tutadi. Shuningdek, tashabbuskorlikni baholashda bolaning temperamenti, nutqiy rivojlanishi, ijtimoiy tajribasi va individual xususiyatlarini hisobga olish zarur. Masalan, kamgap bolaning tashabbuskorligi og‘zaki taklif bildirishdan ko‘ra, mustaqil konstruktorlik, tasviriy faoliyat yoki muammoning noodatiy yechimini topishda namoyon bo‘lishi mumkin. Shu sababli tashabbuskorlikni baholash ko‘p o‘lchovli, moslashuvchan va individual rivojlanish dinamikasiga asoslangan bo‘lishi lozim. Taklif etilgan pedagogik modelning amaliy samaradorligini tekshirish uchun kelgusida tajriba va nazorat guruhlari ishtirokida pedagogik eksperiment o‘tkazish, dastlabki va yakuniy baholash natijalarini taqqoslash, shuningdek, kuzatuv vositalarining ishonchliligini aniqlash maqsadga muvofiq.

Xulosa. Maktabgacha ta’limda bola tashabbuskorligini rivojlantirish shaxsning mustaqilligi, ijodiy faolligi, ijtimoiy kompetensiyalari va o‘zini o‘zi boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirish bilan bog‘liq muhim pedagogik vazifa hisoblanadi.

O‘tkazilgan nazariy tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelindi. Birinchidan, bola tashabbuskorligi motivatsion, kognitiv, faoliyatli, kommunikativ va refleksiv komponentlardan tashkil topgan integrativ shaxsiy sifat sifatida tavsiflandi. Ikkinchidan, shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalar bolalarning individual qiziqishlari va imkoniyatlarini hisobga olish, mustaqil tanlov qilish hamda ijodiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlash uchun didaktik sharoit yaratishi nazariy jihatdan asoslandi. Uchinchidan, Montessori, Reggio Emilia, muammoli ta’lim, o‘yin, loyihaviy faoliyat va STEAM yondashuvlarining tashabbuskorlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik imkoniyatlari tizimlashtirildi. To‘rtinchidan, bola tashabbuskorligini rivojlantirishning maqsadli, mazmuniy-texnologik, baholash va natijaviy bloklardan tashkil topgan konseptual pedagogik modeli taklif etildi. Beshinchidan, tashabbuskorlikning rivojlanganlik darajasini aniqlash uchun individual rivojlanish dinamikasiga asoslangan pedagogik baholash mezonlari ishlab chiqildi. Umuman olganda, shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalar maktabgacha ta’limda bolalarning tabiiy faolligini qo‘llab-quvvatlash, ularni mustaqil qaror qabul qilishga rag‘batlantirish va ijodiy imkoniyatlarini namoyon etish uchun istiqbolli pedagogik vosita hisoblanadi. Mazkur texnologiyalarni tizimli, yoshga mos va ilmiy asoslangan tarzda qo‘llash bola tashabbuskorligini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi. (2019). Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risidagi Qonun. O‘RQ-595-son, 16-dekabr. https://lex.uz/docs/4646908
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2020). Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida. 802-son qaror, 22-dekabr.
3. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. (2022). Ilk qadam: Maktabgacha ta’lim tashkilotining davlat o‘quv dasturi (takomillashtirilgan ikkinchi nashr). Toshkent.
4. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
5. Piaget, J., & Inhelder, B. (1969). The Psychology of the Child. Basic Books.
6. Montessori, M. (1967). The Discovery of the Child. Ballantine Books.
7. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. Plenum Press.
8. Edwards, C., Gandini, L., & Forman, G. (Eds.). (2012). The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Experience in Transformation (3rd ed.). Praeger.
9. Azizxo‘jayeva, N. N. (2003). Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent.